

О.В. Петришина. - 728 с.

2. Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб. / Упоряд.: А.С. Чайковський (кер.), О.Л. Копиленко, В.М. Кривоніс, В.В. Свистунов, Г.І. Трофанчук. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 656 с.

3. Історія держави і права України: Підручник. - У 2-х т. / За ред. В.Я Тація, А.Й. Рогожина. - Том 1. - Кол. авторів: В.Д. Гончаренко, А.Й. Рогожин, О.Д. Святоцький та ін. - К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2000. - 648 с.

4. Сервецький І. Генезис методів оперативно-розшукової діяльності / І. Сервецький // Вісник Академії управління МВС. - 2009. - №1. - С. 82 - 97

5. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина 1: Підручник - Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. - 244 с.

6. Пташинський О.Б. Пенітенціарна система України. - К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. - 204 с.

7. Чайковський А.С., Щербак М.Г. За законом і над законом. – К., 1996. – 245 с.

8. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.

9. Грозовський І.М. Звичаєве право запорозьких козаків: Автореф. дис... канд. юрид. наук. - Х., 1998. - 20 с.

10. Михайленко О.Р. Прокуратура України: Підручник. - К.: Юрінком Інтер, 2005. - 296 с.

11. Сухонос В.В. Прокуратура в системі державних органів України : теоретичний аналіз сучасного стану та перспектив розвитку : монографія / В.В. Сухонос ; [наук. ред. Ю. С. Шемшученко]. – Суми : Університетська книга, 2008. – 448 с.

Надійшла до редакції 22.11.2012

А.Л. Борко

кандидат юридичних наук

суддя

(м. Севастополь)

УДК 342.56

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ, СУДОВОЇ СИСТЕМИ І ПРАВОСУДДЯ

Здійснено аналіз концептуальних засад і положень щодо розуміння поняття та принципів судової влади, судової системи і правосуддя, проаналізовано їхнє співвідношення, а також встановлено специфіку та значення принципів судової системи у реалізації судової влади в Україні.

Ключові слова: *поняття та принципи, судова влада, судова система, правосуддя*

Выполнен анализ концептуальных основ и положений относительно понимания понятия и принципов судебной власти, судебной системы и правосудия, проанализировано их соотношение, а также установлены специфика и значение принципов судебной системы в реализации судебной власти в Украине.

Ключевые слова: *понятие и принципы, судебная власть, судебная система, правосудие*

The analysis of the conceptual framework and provisions of understanding concepts and principles of the judiciary, judicial system and justice is made; also it was conducted its correlation, and established specificity and significance principles of the judicial system in realization judiciary in Ukraine.

Keywords: concepts and principles, the judiciary, judicial system, justice

Постановка проблеми. Як відомо, організація судової системи виступає однією з передумов належної й ефективної реалізації державних функцій із відправлення правосуддя. Таким чином, при розгляді питання забезпечення реальності, гарантування й захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина, у тому числі засобами судової форми захисту, не може залишатись поза увагою проблематика формування й функціонування судової системи. При цьому, як зазначають М.М. Ясинюк і В.А. Кройтор [1], сучасна судова система України все ще перебуває на стадії своєї інституалізації, що потребує не тільки достатнього нормативного регулювання, але й відповідної наукової аргументації, а також точного й неухильного дотримання державної політики у цій сфері. З огляду на це й вбачаються актуальними теоретичні питання поняття та принципів судової влади, судової системи і правосуддя.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Зазначимо, що проблематика принципів судової влади, судової системи й судочинства з різних позицій раніше вже розглядалася такими вченими, як С.А. Бондарчук, В.В. Городовенко, Т.Н. Добровольська, О.О. Мохонько, І.В. Назаров, О.В. Щербанюк та ін. Разом із тим подібні дослідження присвячені науковій розробці лише окремих принципів судоустрою в Україні, до того ж переважно лише процесуальної спрямованості, при цьому організаційним принципам судової системи України, їх обґрунтуванню і впорядкуванню не приділено належної уваги. Саме тому **метою** нашої роботи є аналіз концептуальних засад і положень щодо розуміння поняття та принципів судової влади, судової системи і правосуддя, проведення їхнього співвідношення, а також встановлення специфіки і значення принципів судової системи у реалізації судової влади в Україні. Новизна полягає у виявлених закономірностях і концептуальних узагальненнях з приводу поняття та принципів організації судової системи.

Виклад основного матеріалу. Передусім зазначимо, що проблематика засад і принципів судоустрою прямо пов'язана з неоднозначністю розуміння та співвідношення категорій «судова влада», «судова система» і «правосуддя», залежно від чого у сфері правосуддя вченими по-різному співвідносяться, ототожнюються чи протиставляються засади і принципи судової влади, судової системи та правосуддя. При цьому попри те, що складність судової системи вимагає наукового аналізу всіх пов'язаних з нею понять, розмежування схожих явищ й встановлення взаємозв'язку [2], наразі маємо констатувати фрагментарність дослідження й розкриття лише окремих принципів судової системи [3, с. 81; 4, с. 51] поза питанням їхньої системи та співставлення із вихідними за-

садами судової влади в цілому. Лише точне визначення сутності та змісту кожної з названих категорій дозволить не тільки відмежувати принципи судової системи від інших засад у сфері правосуддя, але і встановити їхнє значення та роль у формуванні й реалізації судової форми захисту прав громадян.

Так, І.В. Назаров виділяє одразу чотири підходи до визначення поняття «судова влада» [5, с. 8], згідно з одним з яких вона фактично ототожнюється із судовою системою як системою спеціальних органів (судів), відповідно до чого можна припустити аналогічну тотожність принципів судової влади і судової системи. Крім цього, не менш цікавим вбачається й інший підхід до визначення судової влади через форми і принципи її організації й діяльності, однак, як на нас, принципи судоустрою хоч і уособлюють вихідні начала судової влади, проте відображують далеко не всі сутнісні її ознаки; зокрема, поза увагою залишилися такі, як стримування і врівноваження інших гілок державної влади, практична реалізація у правовідносинах, спосіб охорони та захисту прав громадян тощо.

Також зауважимо, що, на думку І.Є. Марочкіна, Н.В. Сібільова, В.П. Тихого та інших [6], судова система уособлює організаційний аспект судової влади та віддзеркалює особливості організації судової влади країни. Вважаємо, що такий інституційний підхід до визначення судової влади як сукупності чи системи судових органів (судів) також заслуговує на увагу, проте він вбачається дещо спрощеним, так само як і «діяльнісний» підхід, що розглядає судову владу тільки в розрізі здійснення судочинства. Разом із тим також маємо не погодитись й з так званим організаційно-функціональним підходом до визначення судової влади, за яким вона мислиться як система створених згідно із законом органів, наділених повноваженнями з розгляду юридично значущих справ із застосуванням спеціальної процедури [6], що у дійсності відображує передусім саме інституційну основу судової влади, тобто судову систему.

Так чи інакше, як ми вже вказували, феномен судової влади є складним багатограним явищем і у широкому значенні являє собою такі публічно-правові відносини, в яких із дотриманням процесуального порядку реалізується владна компетенція органів судової системи щодо здійснення правосуддя та судового контролю. Відповідно до цього судова система мислиться як один з обов'язкових, але не єдиний елемент судової влади, і лише здійснення ним правосуддя та судового контролю відповідно до чинного матеріального та процесуального законодавства може називатись судовою владою. Відтак, дотримуючись саме комплексного підходу до розуміння судової влади в частині принципів, необхідно зважати на інтегративну сутність даного поняття, згідно із чим принципи судової системи являють собою окремий сегмент принципів судової влади, а отже, й не усі принципи судової влади можуть мислитись як вихідні положення судової системи України.

Окрім принципів судової системи у сфері судової влади необхідно також виділяти й принципи судочинства (правосуддя), ані з приводу яких, ані щодо поняття самого судочинства науковці так само ще не дійшли остаточної згоди. При цьому одними з найбільш типових дефініцій судочинства є його визначення як певної форми державної діяльності [7] або ж форми реалізації судової влади [8, с. 391] (маючи на увазі судовий контроль, тут також слід погодитись із І.В. Назаровим, що правосуддя є основною, але не єдиною функцією судової влади [5, с. 8]); процесуальної діяльності судів щодо розгляду й вирішення судових справ [9] або ж як порядку провадження у судових справах судами відповідної юрисдикції [10, с. 471]. Таким чином, судочинство, з одного боку, виступає практичним втіленням судової влади, а з іншого – є одним із різновидів діяльності органів судової системи. Інакше кажучи, судова система уособлює організацію судової влади, а судочинство – її практичну реалізацію.

Інтерпретуючи вказаний висновок за допомогою кругів Ейлера щодо засад і принципів, маємо наголосити, що принципи судової системи у своєму загалі співпадають із організаційними принципами судової влади, принципи судочинства (правосуддя) співпадають із функціональними (процесуальними) принципами судової влади, а принципи судової системи та принципи судочинства (правосуддя) можуть бути співвіднесені як окреме та окреме в межах єдиного цілого (судової влади). Близькою до цього є позиція І.В. Назарова [2], за яким принципи побудови судової системи є частиною принципів судової влади, але з огляду на свою специфіку вони утворюють самостійну систему принципів. Разом із тим самостійність принципів організації судової системи не означає їх відокремленості та не виключає ані спільних загальних принципів для усіх елементів судової влади (у тому числі й судової системи), ані впливу на принципи судової системи основних засад судочинства.

Зазначимо, що характеристика принципів судової системи безпосередньо вимагає розкриття змісту категорії «судова система». Законодавство не містить легальної дефініції судової системи України, вказуючи лише, що вона складається з судів загальної юрисдикції та суду конституційної юрисдикції як за ч. 1 ст. 3 Закону України від 07.07.2010 р. № 2453-VI [11]. При цьому формулювання та впорядкування принципів судової системи вимагає точного розкриття поняття судової системи, оминаючи надто абстрактні дефініції, як-то, наприклад, її визначення як складової правової системи держави, що визначає порядок організації та діяльності органів судової влади і засади здійснення правосуддя [12, с. 37].

Відповідно до цього, спираючись на законодавче бачення складу судової системи, необхідно перш за все констатувати, що це сукупність спеціально утворених державних органів – судів, повноважних у відповідному процесуальному порядку розглядати та вирішувати спори з метою захисту прав громадян, інтересів суспільства та держави. Дещо по-

дібно до цього Т.В. Струс-Духнич визначає судову систему як систему судів, що є носіями судової влади, створені для задоволення потреби у розгляді та вирішенні виникаючих правових суперечок, «мають загальні завдання, принципи організації й діяльності, відповідають рівню соціально-економічного розвитку суспільства» [13]. При цьому істотним вбачається те, що це не просто механічна сукупність судових інстанцій, а ієрархічно побудована й узгоджена система взаємодіючих, взаємообумовлених і взаємопов'язаних елементів єдиного цілого.

І оскільки у даному разі йдеться саме про систему судових органів з позиції теорії систем, зазначимо таку ознаку судової системи, як емерджентність [14], що означає появу в системі нової якості порівняно з ознаками окремих її елементів, а також переважання ефекту спільної дії усіх судових органів над сумою їхньої розрізненої діяльності. Зокрема, мається на увазі, що кожен суд відокремлено розглядає і вирішує тільки одиничну справу та лише злагоджена й впорядкована робота усієї судової системи здатна забезпечити не тільки правосуддя в конкретній справі, але й захищеність і реальність прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина загалом.

Тобто у характеристиці судової системи в цілому та її принципів зокрема на перше місце виступає саме системність. Разом із тим особливе значення даній ознаці у розумінні категорії судової системи відводиться не всіма вченими; зокрема, за Н.А. Власенко і А.Н. Власенко [15, с. 41] судова система визначається як сукупність судів, організованих на демократичних принципах із урахуванням національно-державного та адміністративно-територіального устрою держави. Як на нас, хоча у дану дефініцію і включаються «демократичні принципи» як основа судоустрою, проте їхня роль у формуванні судової системи залишається остаточно не розритою. Більш ув'язаною з системністю судових органів постає позиція І.Є. Туркіної [7], яка виділяє три складові такої системності, а саме єдність цілей та завдань, єдність принципів організації та діяльності, а також чітке розмежування компетенції. Подібно до цього Т.В. Струс-Духнич [13] і І.В. Назаров [5, с. 11] погоджуються в думці, що судова система – це така система, що має не тільки тісні внутрішні зв'язки між елементами, але й «будується на основі певних принципів, єдиних і обов'язкових для кожного суду». При цьому оскільки принципи виступають як певний спільний для усіх судових органів базис, то вищеназвана єдність мети та завдань, розподіл компетенції й пов'язаність та взаємодія судів також, по суті, уособлюють відповідні вихідні засади судової системи, себто є принципами. А тому змістовна характеристика феномена судової системи фактично й полягає у розкритті усіх її ключових засад і принципів.

Таким чином, не одна лише взаємопов'язаність та односпрямованість діяльності судових органів, але й принципи формування судової системи можна розглядати в якості її іманентної ознаки, що характеризує саме системний характер організації органів судової влади в Україні.

З іншого боку, й сама системність, хоч і зумовлює собою інші засади та принципи судової системи як її системоутворюючий елемент, у той же час також може розглядатись як своєрідний генеральний інтегративний принцип формування судової системи.

У широкому ж розумінні значення засад і принципів організації судової системи виявляється в тому, що вони забезпечують формування та створюють умови нормального й злагодженого функціонування судових органів щодо реалізації ними правозахисної та інших покладених на них функцій держави. До того ж, беручи до уваги органічну єдність усієї державної влади і ролі судової влади (у тому числі судової системи) у державному механізмі в аспекті не лише захисту прав громадян, але й механізму «стримувань і противаг», можна констатувати важливість вироблення та реального впровадження адекватних принципів судової системи для практики усього державного будівництва та управління. Тим більше що, як за І.В. Юревичем [16], в сучасних умовах забезпечення організації і діяльності судової влади на основі системи взаємозалежних і взаємообумовлених принципів є необхідним для розвитку й удосконалення державної влади в цілому.

Висновки. Таким чином, судова система – це сукупність структурно і функціонально взаємопов'язаних, сформованих на основі демократичних засад і принципів державних органів – судів, повноважних у відповідному процесуальному порядку розглядати та вирішувати спори з метою захисту прав громадян, інтересів суспільства та держави. Принципи судової системи являють собою організаційні принципи судової влади; принципи судочинства (правосуддя) співпадають із функціональними (процесуальними) принципами судової влади, а принципи судової системи та принципи судочинства (правосуддя) можуть бути співвіднесені як окреме та окреме в межах єдиного цілого (судової влади).

Бібліографічні посилання

1. Ясинок М.М., Кройтор В.А. Принципи усності, безпосередності та безперервності у цивільному судочинстві: Монографія. – Х., 2007.
2. Назаров І.В. Теоретичні аспекти визначення принципів побудови судової системи // Проблеми законності. – 2009. – Вип. 102. – С. 204-211.
3. Судебные и правоохранительные органы Украины: Учеб. пособ. / Под ред. А.С. Васильева и Е.Л. Стрельцова. – Х., 2005.
4. Тимченко С.М. Судові та правоохоронні органи України: Навч. посіб. – К., 2004.
5. Назаров І.В. Судові системи країн Європейського Союзу та України: порівняльно-правовий аналіз: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х., 2011.
6. Організація судової влади в Україні: Навч. посіб. / За ред. І.С. Марочкина, Н.В. Сібільової. – Х., 2007.
7. Туркіна І.Є. Правосуддя як форма здійснення державної діяльності // Теорія та практика державного управління. – 2011. – № 1 (32).
8. Популярна юридична енциклопедія / Кол. авт.: В.К. Гіжевський, В.В. Головченко, В.С. Ковальський (кер.) та ін. – К., 2002.
9. Потапенко С.В. Сутність та призначення принципів адміністративного судочинства

чинства України // Право і безпека. – 2010. – № 2 (34).

10. Новий тлумачний словник української мови: В 4 т. / Укл. В. Яременко, О. Сліпушко. – К., 1998. – Т. 3: ОБЕ-РОБ.

11. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI // Офіційний вісник України. – 2010. – № 55/1/. – Ст. 1900.

12. Лазор О.Д., Лазор О.Я., Лазар І.Г. Основи державного управління та місцевого самоврядування: Навч.-метод. посіб. – К., 2007.

13. Струс-Духнич Т.В. Проблеми правосуддя як теоретико-правового дискурсу в історичній ретроспективі // Митна справа. – 2011. – № 3 (75). – Ч. 2. – С. 45-50.

14. Волкова В.Н., Денисов А.А. Теория систем: Учеб. пособие. – М., 2006.

15. Власенко Н.А., Власенко А.Н. Судебная власть и судебная деятельность в Российской Федерации: Краткий курс лекций. – М., 2005.

16. Юревич І.В. Структурна характеристика єдності судової влади // Юрист України. – 2011. – № 4 (17). – С. 15-21.

Надійшла до редакції 25.12.2012

О.А. Валевська

кандидат юридичних наук

(Донецький юридичний інститут МВС України)

УДК 342.7 : 349.6

ПРАВО ГРОМАДЯН НА ЕКОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ: ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Розглянуто окремі проблеми конституційно-правового забезпечення права громадян на екологічну безпеку, його значення у системі основних суб'єктивних екологічних прав громадян, проаналізовано питання необхідності піднесення означеної категорії прав на рівень європейського, а згодом і міжнародно-правового регулювання.

Ключові слова: екологічна безпека, право громадян, конституційно-правове забезпечення, природне середовище.

Рассмотрены отдельные проблемы конституционно-правового обеспечения права граждан на экологическую безопасность, его значение в системе основных субъективных экологических прав граждан, проанализирован вопрос необходимости подъема отмеченной категории прав на уровень европейского, а в дальнейшем и международно-правового регулирования.

Ключевые слова: экологическая безопасность, право граждан, конституционно-правовое обеспечение, естественная среда.

Some problems of constitutional and legal providing of people's rights on ecological safety and its meaning in the system of general subjective ecological rights of the citizens are observed in the given article analyses the necessity of above – mentioned right category's rise to the European level and in future to international legal regulation.

Keywords: ecological safety, citizens right, constitutional and legal providing, natural surrounding.

Постановка проблеми. Право людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля, охорону здоров'я від його несприятливого впливу, що є наслідком господарської діяльності, відшкодування шкоди, заподіяної